Pamflet2.nl
Smart Cities
Hoe slim kan een stad zijn?

Auteurs:
Peter de Bois, Diederik de Koe,
Cees Oosterwijk, Joris Stok, Willem Verbaan

Ontwerp / lay-out:
Henny Witjes

Druk:
HRG

Eindredactie:
Frans Wildenborg

Dit is een uitgave van:
Sinds 1883 - uitgevers, Leiden

Uitgever:
Kiki Vikdazir, Sinds 1883 - uitgevers

NUR 755
ISBN folio: 978-90-78342-15-1
ISBN epub: 978-90-78342-16-8

www.smart-cities.nu
Copyright © 2015
Sinds 1883 - uitgevers

Alles uit deze uitgave mag alleen na voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook.

Smart Cities
Hoe slim kan een stad zijn?

Sinds 1883
- uitgevers -

Voorwoord

It is an honor to learn that this book has been in part, inspired by my work in Smart Cities. I first became interested in cities as a vehicle for addressing humanity´s pressing environmental concerns in 2005, when I started advising communities and cities on how to support the development of eco-districts, such as the one Vancouver built for the 2010 Winter Olympics. Later I started two software companies which today would be classified as smart cities projects. However, in 2010 I started hearing the term smart cities but was not really clear on what it was.

I first explored smart grids as a potential introduction to the smart cities phenomenon. I began reviewing material from IBM and other leading tech companies who were promoting the application of their technologies to make cities smarter. By 2011, I started conducting rankings of smart cities but I felt that something was missing from the conversation. A generic framework that expressed what smart cities where all about.

I began to study smart cities models emerging from small and large cities, mostly in Europe. I also relied heavily on early work developed by researchers from the Vienna University of Technology which sought to benchmark smartness in small and medium cities throughout Europe. A key goal from the beginning was to ensure a holistic treatment of the concept. As other scholars and thought leaders such as Anthony Townsend have recently pointed out, smart cities must be about more than technology. To me, smart cities are innovative cities. They must be innovative in everything the do: from how they communicate with citizens, to how they handle budgeting (i.e. move towards procurement for innovation), to how they foster and support entrepreneurship in their communities.

After reviewing various inputs, I began the difficult process of developing a graphical, holistic representation of the smart cities concept. The first version of the Smart Cities Wheel was published in Fast Company in September 2012 in an article entitled “What Exactly is a Smart City?”

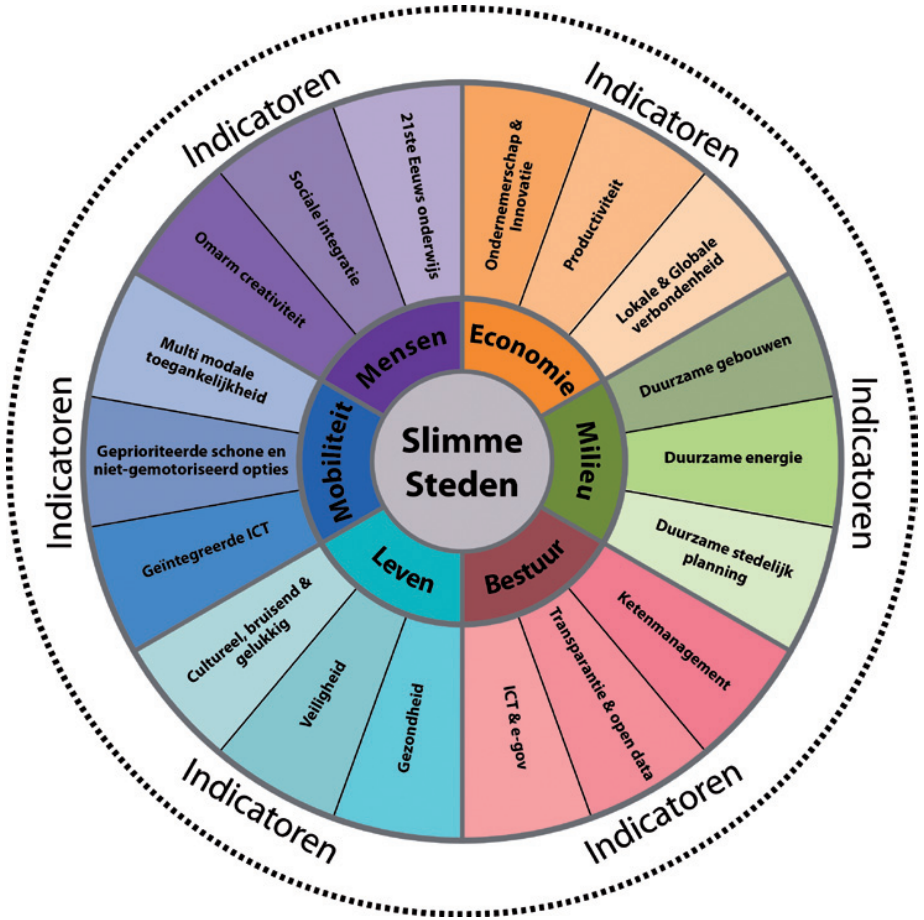

The Smart Cities Wheel has gained significant traction around the globe as a planning tool and a mechanism for communicating the complex goals of smart cities with the media, cities and government staff. From the beginning I have sough to make the Wheel, and the indicators available as part of the "commons". As a result I have been humbled by its adoption and adaptation in cities and regions around the globe. The Wheel itself has been translated into numerous languages including: Swedish, French, Spanish, Hebrew and of course, now Dutch as well.

Many people ask me if the actual term smart cities is a fad, or if it is here to stay. The short answer is I don´t really know. But, I do know that the underlying components of smart cities (and the Wheel itself) related to sustainable cities, smarter mobility, smart citizens, smarter government, support for entrepreneurship, better urban planning, etc. are here to stay. Perhaps the term will evole to future cities, innovative cities, participative cities or even sharing cities. Only time will tell.

Thank you again for honoring my work and for the invitation to support the launch of this important book.

Boyd Cohen

Inhoud

Boyd Cohen	Voorwoord	4
Leonard Geluk	Mensen maken Cities Smart	13
Gerrit van der Plas	Slimme steden bestaan niet	15
Cees Oosterwijk - Joris Stok	Adagio & allegro: lessen uit het contrasterende ritme van de smart cities Singapore & Utrecht	20
Neelie Kroes	Smarter cities in een verbonden continent	35
Niraj Sewraj	Social media, 'must-have' tools in gebiedsontwikkeling?	39
David Hamers	Slimme mobiliteit? Graag, maar wel de goede kant op	42
Willem Verbaan	Een ochtend in de 'smart city' Amsterdam-Noord	46
Eric Janse de Jonge	De toekomst is aan de Steden!	50
Peter de Bois	Slimme steden zijn van alle tijden	53
Elma van Beek	Wek met SMART technologie de stad tot leven	57
Diederik de Koe	Stedelijk beheer op basis van informatie: hoe slim kan het?	60
Mark Bakker	De digitaliserende overheid; niet alleen als dienst, maar ook als instrument.	63
Anita van der Haar	Op het topje van de ijsberg	66
Edwin Hans	De Stads-hype	69
Karin Roos	Smart Living – part of Smart Cities	72
Johan Al	Geen Smart City zonder Smart Mobility	76
Ron Bos	Smart Mobility	79
Marcel Bullinga	Vijfde Senior Smart City uitgeprint	83
Chris Kalden	Een smart city is een connected city	86
Hans Suur Maj Zonneveld	Intermezzo: de SmartCity als HeartCity	92
Gertrud Blauwhof	Smart city New Songdo	98
Gert-Joost Peek	Een slimme stad ontschot! De kansen van de koppeling van Smart City en gebiedsontwikkeling nieuwe stijl	101
Jacques Dekker	Stad en platteland: een groene alliantie?!	105
Jan Kadijk	Een newborn smart city in Palestina	108
Tijmen Klip	Duurzaam gebouwde wereld	111
Eric van der Kooij	Als steden echt slim zouden zijn …	114
Martien Kromwijk	Slim omgaan met geld, tijd, geluk en cultuur	118
Anna de Zeeuw	Grote steden worden nieuwe slimme markt-plaatsen voor kennis	122
Anton Bronsvoort en Henk-Geert Blaak	Vluchten kan nog!	125
Sander Sieswerda	The survival of the Smartest – doe mee!	128
Jacco Kuper - Joris Stok	Proeftuinen voor slimme investeringen én innovaties	131
Evert Verhagen	Houd talent vast	134
Geert-Jan Verkade	Veranderende opgave vraagt integrale, multi-disciplinaire aanpak	137
Max Visser	Smart & Sensitive City: de combi-stad	140
Paul Winkelmolen	Bomen zijn relax! (en al het groen is gezond …)	143
Alex Letteboer	De architectuurhysterie voorbij? Pleidooi voor een heroriëntatie	146
Rob van der Velden - Sybren van den Busk	Smart Living	150
Paul Misdorp	Think smart, live slow. Naar een mix van stuurstijlen in smart cities.	153
Mark van der Net	The smart of cities: naar een user centered urbanisme	156
Sjors de Vries	Het geheim van de slimme stad	159
Frédérique Bijl	Smart city: patronen en rolpatronen	161
Maarten Hajer	De uitdaging van de eeuw	164
Auteurs	Verantwoording	168

Auteur: Leonard Geluk

Over de auteur: Leonard Geluk is voorzitter van het College van Bestuur van De Haagse Hogeschool

Kernboodsxhap: Smart Cities beginnen bij de gebruikers. Betrek hen bij de stedelijke vraagstukken en maak hen mede-eigenaar van de besluitvormingsprocessen. Onderwijs speelt hier een cruciale rol in.

Speech gericht aan de lezer van dit boek

Mensen maken Cities Smart

In 2014 gaf de VN in haar rapport World Urbanization Prospects de prognose dat in 2050 twee-derde van de wereldbevolking in steden woont. Met name de stedelijke gebieden in Afrika en Azië maken de komende decennia een groeispurt zonder historisch precedent, waarbij steden in Nigeria, China en India het leeuwendeel voor hun rekening nemen. Staten zijn 'uit', steden zijn 'in'.

Welke effecten dit zal hebben op de kwaliteit van leven is een vraag van ongekende grootheid. Want de groei zet een onophoudelijke druk op de fysieke, sociale, economische en ecologische kwaliteiten van de stad. Het is vergelijkbaar met chronische stress maar dan op wereldschaal. Ik denk bijvoorbeeld aan werkgelegenheid, mobiliteit, veiligheid, voedsel- en watervoorziening, luchtkwaliteit, natuurrampen, epidemieën. Dat vergt een enorm adaptief en creatief vermogen van steden, of beter: van hen die de steden maken, bewonen, gebruiken en besturen.

Wat steden kunnen doen om weerbaar te zijn en de groei tot vriend te maken? Een belangrijk principe vind ik het verbeteren van afzonderlijke systemen. Ik bedoel dan niet alleen technische maar ook sociale systemen, te beginnen bij de gebruikers ervan: betrek hen bij de vraagstukken en maak hen mede-eigenaar van de besluitvormingsprocessen. Daag uit om alternatieven te ontwikkelen voor het gebruik van grondstoffen en het produceren van voedsel. Urban farming is een begin. Zorg voor symbiose tussen de verschillende deelsystemen. Hoe kun je bijvoorbeeld riolering gebruiken voor energieopwekking? Zorg voor robuuste systemen, goed geconstrueerd en beheerd. Zorg ook voor buffers, zodat een

Technologie volgt de **noodzaak**, niet andersom.

snelle respons mogelijk is op onverwachte ontwikkelingen. Dit kan op in principe elk aspect van stedelijke systemen van toepassing zijn. En zorg voor flexibiliteit, zowel in technisch als mentaal opzicht. Misschien is die laatste nog wel de lastigste opgave, tenzij het een city is die zich smart op haar gebruikers richt en hen uitnodigt tot dialoog in creativiteit. Het begrip smart is overigens verre van eensluidend en het lijkt onwillekeurig te verwijzen naar de geneugten van technologie en Big Data. Ik denk dat het begrip smart alleen goed te gebruiken is als het direct gelinkt is aan de behoeften om oplossingen te leveren die steden nu en in de toekomst nodig hebben. Mensen maken cities smart. Technologie volgt de noodzaak, niet andersom.

In onze hogeschool zie ik dagelijks jonge mensen uit binnen- en buitenland die het in zich hebben om de steden van de toekomst leefbaar te maken en te houden. Wij leiden hen op als wereldburgers, om grenzeloos te kunnen reflecteren op de kennis die is opgebouwd, waar dan ook, zodat ze de juiste toekomstige beslissingen kunnen voorbereiden en uitvoeren. We leiden hen op met het besef dat ze ondernemende zelfstandigen zijn in een netwerk, met het vermogen hun discipline met die van anderen te verbinden. We leiden hen op om kwaliteit te leveren in alles wat ze doen. Smart Cities kunnen bijdragen aan de kwaliteit van leven in de steden van de toekomst. De professionals van de nabije toekomst spelen hier een cruciale rol in. Ik vind het een noodzaak (en een voorrecht) om hen op die rol vanuit kennisinstellingen als de onze dag in dag uit voor te bereiden.

.

Auteur: Gerrit van der Plas

Over de auteur: Gerrit van der Plas is senior beleidsadviseur Stadsregio Amsterdam.

Kernboodschap: Mensen zijn slim, steden niet.

Speech gericht aan de lezer van dit boek.

Slimme steden bestaan niet

De stad van de toekomst wordt tegenwoordig de SMART city genoemd. Dat berust op een kapitale fout.

Steden kunnen namelijk helemaal niet slim zijn.
Het is onzin om een stad slim te noemen.
Mensen, díe zijn slim.

En een van de allerslimste dingen die mensen ooit bedacht hebben, was dat het wel handig zou zijn om bij elkaar te gaan zitten en iets met specialisatie en arbeidsdeling te gaan doen. Om iemand speciaal alleen bepaalde voorwerpen te laten maken, en een ander sieraden en weer een ander kleitabletten. Dat bedachten mensen al vele, vele duizenden jaren geleden en het gevolg was dat er een dwingende reden ontstond om de landbouw te innoveren. Om niet meer iedereen individueel iedere dag opnieuw voor zijn eigen voedsel te laten zorgen – dat kon immers niet meer, want er waren mensen die daar helemaal geen tijd meer voor hadden – maar om surplus te creëren. Om meer te gaan verbouwen dan je zelf nodig had.

Landbouw werd efficiënter en beter, omdat mensen in de steden dat nodig hadden én ervoor zorgden dat het kon. Ze bedachten in hun prille stedelijke samenleving hele handige nieuwe methoden en apparaten om de landbouw te vernieuwen.

Lees *The Economy of Cities* van Jane Jacobs er maar op na. (Ja die, maar dan dus met een boek waar je heel wat meer van kan leren dan van haar veel bekendere boek over dat softe gedoe in Amerikaanse steden.)

Later zijn we zo'n samenklontering ‘stad’ gaan noemen.

Hoe dan ook, dat was dus wel het begin van de ontwikkeling waarin slimme mensen in groepen bij elkaar klonterden. En die mensen creëerden vervolgens - door elkaar de ruimte te geven om creatief te zijn en elkaar daar bij te helpen met technische hulpmiddelen en met ideeën - een omgeving waarin een soort vliegwiel kon gaan ontstaan van innovatie.

‘Als jij een goed idee hebt, dan heb ik er ook nog wel eentje.’
‘En als we ze nou eens zouden combineren?’

‘Of andere slimme mensen erbij vragen; die daar bijvoorbeeld, die met elkaar aan het praten zijn bij die kerel die die rare nieuwe ploeg bedacht heeft.’

Later zijn we zo'n samenklontering ‘stad’ gaan noemen. Ach, ik begrijp 't wel hoor.

Al die slimme mensen bij elkaar leveren veel denkkracht, creativiteit en innovatie op. (Bent u wel eens op het NDSM-terrein geweest in Amsterdam? Dan weet u wat ik bedoel.) Mensen die hele slimme en duurzame dingen bedenken en doen, dan heb je 't al snel over een ‘smart city’.

Maar dat kan dus niet.
Dingen zijn niet slim.

Steden zijn mooi, verrassend en overzichtelijk, druk, bijzonder, gezellig, met volop cultuur, voorzieningen, geschiedenis, architectuur en noem maar op. Ze zijn spannend, anders en soms bedreigend, maar bieden tegelijkertijd een veilige, vertrouwde omgeving. Je bent er thuis, maar ondertussen sta je in verbinding met heel de wereld. Je kunt er anoniem zijn in de massa en excelleren in je eentje.

Of andersom.

Toevallig wel allemaal voorwaarden waar steden aan moeten voldoen om aantrekkelijk te zijn voor mensen. Om aantrekkelijk te zijn om er te werken, te wonen, te leven en, gewoon, om er te zijn.

En niet alleen aantrekkelijk, het gaat nog een essentieel stapje verder: je moet als bewoner, gebruiker en bezoeker het ondefinieerbare gevoel hebben dat alleen al vertoeven in de stad tot meerwaarde leidt; dat al de huiselijke, stedelijke en virtuele ruimtes van de stad de passende omgeving en atmosfeer bieden om tot allerlei vormen van samenwerking en kruisbestuiving te komen.

Sommige mensen maken de fout de stad te zien als een verzameling van mensen. Dat is niet zo. De stad is in de eerste plaats een verzameling van artefacten en ruimtes.

En vervolgens wonen, leven en werken er natuurlijk slimme mensen in die stad, mogelijk werken ze zelfs voor het gemeentebestuur, zodat de stad 24 uur per dag schoon drinkwater heeft, dat je overal kan zwemmen maar ook altijd droge voeten hebt. Dat de universiteiten midden in de stad staan (en hun bibliotheken ook trouwens). Dat regels er zijn om kansen te verzilveren, dat er inspiratie in de lucht zit.

Nou ja, vul maar in. Het gaat er om dat je het idee hebt dat de stad je past als een ouwe overjas en dat al die mensen in de stad er voor jou zijn en jij voor hen.

Deze publicatie verkent de toekomst van de stad.
Niet te verwarren met smart cities.
Want smart cities zijn onzin.
Dingen zijn niet slim!
Mensen wel.

‘After all is said and done, he – the citizen – is really the city. The city is going where he goes.’ - Frank Lloyd Wright

source kennis en middelen en het bewerkstelligen van directe feedback tussen ontwerp, sociale vraag en de stedelijke praktijk door middel van interfaces, dashboards, crowdsourcing, wiki en 3D-printers. Toch blijven even unieke als prangende vragen over.

Veel smart city-concepten missen namelijk een politieke kleuring. Het zal niet voor het eerst zijn dat een middel wordt verward met een doel. Het is noodzakelijk om ieder concept – hoe revolutionair of complex ook – te toetsen op begrijpelijkheid, transparantie, praktische toepasbaarheid en algemeen belang.

De belofte van smart cities berust niet enkel en alleen op het implementeren van inspirerende voorbeelden uit de wereld van technologie, het is vooral het erkennen en ontdekken van de stad zelf met en door die technologie.

Wat zoekmachines, sociale media en smartphones wel laten zien is in welke mate mensen bereid zijn hun bezit te delen en/of af te staan, samen te brengen en te beheren in ruil voor iets dat hun leven extra gemak, waarde en betekenis geeft. Opvallend genoeg is dat precies ook de reden waarom mensen samenleven in steden. Dat is de kunst van de stad.

Daar waar burger, stad en stedenbouw nauw verbonden zijn – waar Wright alleen nog van kon dromen – zien we de smart city hopelijk verschijnen als de kunst van een user centered urbanisme. Stedelingen maximaal laten begaan en faciliteren in hun dagelijks leven en ze tegelijk de intelligentie, middelen en prikkels geven om dat ook op lange termijn te garanderen. Slimme steden combineren het zien en begrijpen met een duurzame toekomstvisie. Of zoals Alex Wissner-Gross schreef: ‘Intelligence is a physical process that resists future confinement’.

Auteur: Sjors de Vries

Over de auteur: Sjors de Vries is directeur van Ruimtevolk, een moderne werkplaats en netwerkorganisatie voor mensen met hart voor en ideeën over de stad en regio van de 21e eeuw.

Kernboodschap: De meest innovatieve stadsprojecten zijn niet het resultaat van betere technologie, maar van betere ideeën.

Speech te houden voor smart city beleidsmakers.

Het geheim van de slimme stad

Smart cities roepen al gauw het beeld op van efficiënte steden vol met sensoren en technische snufjes. Maar of dat slimme steden zijn, is nog maar de vraag. Een slimme stad gelooft vooral in zichzelf en in de ideeën van de mensen die er wonen, werken en ondernemen. Een slimme stad maakt daarom werk van collectieve intelligentie.

De smart city staat hoog op de stedelijke agenda’s. En dat is maar goed ook. We hebben slimme steden namelijk hard nodig in de zoektocht naar een duurzamere samenleving en economie, en naar het antwoord op de groeiende sociale ongelijkheid. Big data en technologie gaan de steden daar geweldig bij helpen. Maar wie gelooft dat technologie de heilige graal is in de zoektocht naar leefbare en duurzame steden, zit er naast.

Zeker, technologie kan een geweldige impact hebben op het functioneren van steden. Maar technologie biedt geen oplossing voor de maatschappelijke vraagstukken. Sterker nog, het is überhaupt de vraag of onze steden altijd baat hebben bij technologische vooruitgang. Neem bijvoorbeeld de introductie en massaproductie van auto’s en woningen. Deze twee grote gamechangers voor stedelijke ontwikkeling van de afgelopen eeuw hebben geleid tot inefficiënte, weinig duurzame en kapitaalverslindende verstedelijking. Om nog maar te zwijgen wat ze hebben gedaan met de kwaliteit van het stedelijk leven.

Niet zelden leiden technologische innovaties tot dwaalsporen in stedelijke planning. Nieuwe technologie lijkt ons snel te verblinden en dommer te maken dan we zijn. Het

Nieuwe technologie lijkt ons snel te **verblinden** en dommer te maken dan we zijn.

Smart City discours lijkt er ook onder te lijden. Het dicht big data en techniek helende krachten toe. En vergeet dat intelligentie nodig is voor de juiste vragen, interpretaties en toepassingen. Of om de fameuze uitspraak van architect Cedric Price te gebruiken: 'Technology is the answer. But what is the question?'.

De meest innovatieve stadsprojecten zijn niet het resultaat van betere technologie, maar van betere ideeën. Van burgers, ondernemers en nieuwe coalities in de stad. Van creatieve en onconventionele bestuurders. Van burgers en professionals die het verschil durven te maken. In de steden waar dit gebeurt, willen mensen en bedrijven zijn en investeren. Een slimme stad is zich hiervan bewust. Ze weet dat ze bestaat uit vlees en bloed, en dat ze individuele en collectieve intelligentie hard nodig heeft om beter te worden. Ze creëert daarom een level playing field, biedt ruimte voor initiatief en stimuleert verbinding van kennis. Een slimme stad weet dat big data en technologie haar daarbij geweldig kunnen helpen, maar nooit de oplossing bieden.

Auteur: Frédérique Bijl

Over de auteur: Drs. Frédérique Bijl heeft geografische en bestuurlijke roots. Vennoot van DichterbijKunst. Als createur actief op het snijvlak van kunst, gedrag en ruimte. Verbinden – verwonderen – ontroeren.

Kernboodschap: De slimme stad bestaat uit sociale verbanden. De bijdrage van vrouwen aan stedelijke interactie verdient economische herwaardering.

Speech te houden voor TEDx conferentie.

Smart city: patronen en rolpatronen

Het is kwart over vijf in de middag. Een middelgrote stad in Nederland. Ik heb een afspraak bij een galerie en vraag de weg aan een man die een kantoorpand uit komt. Hij opent een route app op zijn smartphone en wijst op het schermpje: 'Rechtdoor, bij de tweede kruising links en dan de derde straat rechts'. Hetzelfde vraag ik aan een snellopende vrouw in bedrijfskleding, handtas en boodschappentas bungelend aan de lege buggy. 'Rechtdoor, bij de HEMA linksaf, langs de kinderspeelplaats en naast het gebouw met een gekleurde gevel is het'. Ik liep verder met de HEMA als eerste oriëntatiepunt. Deze gebeurtenis kan sommige mensen sterken in de algemene opvatting dat vrouwen geen kaart kunnen lezen. Ik haal het voorbeeld echter aan om te laten zien dat mannen en vrouwen de stad verschillend gebruiken, beleven en herinneren. Dit heeft consequenties voor ons denken over, ontwerpen van en experimenteren met smart cities in Nederland.

De slimme stad bestaat als we de meeste sociale interactie hebben en daarbij ook het hoogste sociale en economische rendement. Daarbij moeten de kosten van goederen/diensten voor het met elkaar in contact komen niet te hoog worden. Steden bestaan niet zozeer uit agglomeraties van gebouwen en ruimten, maar uit verbindingen tussen mensen. Alle andere eigenschappen, de wegen om elkaar te bereiken, de dichtheid die daarvoor nodig is, de economische producten en de ideeën die mensen samen bedenken, komen uit die verbindingen voort.

Stedelijk ontwerp is succesvol als het voldoet aan de behoeftes van de gehele samenleving. Aangezien vrouwen

Vrouwen lezen de stad, niet de kaart.

een groot aandeel hebben in de samenleving, leidt dit tot de vraag: voldoet de ruimtelijke omgeving aan de waarden en behoeftes van vrouwen vandaag en in de toekomst? Ruimte en sociale verhoudingen zijn geen onafhankelijke grootheden – ze beïnvloeden elkaar wederzijds. De stedelijke patronen zijn een weerslag van de rolpatronen in onze samenleving. Een uitgesproken voorbeeld hiervan zijn de slaapsteden met haar groene weduwen. We zijn zo vertrouwd met onze omgeving dat we vaak niet beseffen dat ze mede verantwoordelijk is voor het doorgeven van rolpatronen. De feministische geografie, begonnen in de jaren 70 van de 20e eeuw, richt de aandacht op de relatie tussen ruimte en gender. Nog steeds kan deze zienswijze bijdragen aan emancipatie, niet alleen voor vrouwen, maar voor deelname van zoveel mogelijk mensen aan het stedelijk leven.

Nederlandse vrouwen combineren betaalde arbeid, zorg, gezin en engagement. Meer dan in andere landen doen Nederlandse vrouwen veel zelf. Dit betekent dat zij intensief gebruik maken van de stad, en dat nabijheid en toegankelijkheid voorwaarden zijn om al deze taken en rollen te kunnen vervullen. Ongeacht persoonlijke meningen hierover schreef Castells al in 1987: '... if women who "do nothing" ever stopped to do "only that", the whole urban structure as we know it would become completely incapable of maintaining its functions'.

Uiteraard zijn vrouwen niet als één groep te beschouwen. Studenten, moeders en ouderen verschillen in hun gebruik van de stad. Noemenswaardig is dat de eisen van vrouwen aan hun directe woonomgeving, veranderen als zij moeder worden. Veiligheid, voorzieningen, groen en bereikbaarheid in de directe omgeving scoren hoger dan voordat zij moeder werden: de actieradius van buggy en fiets. Bij mannen treedt deze verandering niet op.

Grote maatschappelijke trends, zoals digitalisering en technologisering, zullen invloed hebben op het stedelijk gedrag van vrouwen. Steden vervrouwelijken verder door toename van het opleidingsniveau van vrouwen ten opzichte van mannen en aandacht voor feminiene waarden als zorg, aandacht, vertrouwen en verantwoordelijkheid. Deze niet limitatieve opsomming betekent een veranderende behoefte van vrouwen en kansen voor smart cities om hierin te voorzien. Deze ontwikkelingen zullen op diverse ruimtelijke schaalniveaus optreden: van huis, straat, buurt tot stad, landelijk en mondiaal. We verkeren niet alleen in een tijdperk van verandering, maar ook in een verandering van tijdperk. Hoe maken we in Nederland smart cities waar vrouwen willen leven?

- Besef van verschil tussen mannen en vrouwen in stedelijke beleving en gebruik bij (her)ontwerp.
- Betrek vrouwen bij stedelijke ontwikkeling als gebruikers en co-makers.
- Betrek kinderen als (toekomstige) gebruikers bij het ontwerpen van hun buurt en stad.
- Treed als overheid faciliterend en stimulerend op. Laat letterlijk en figuurlijk de ruimte aan de gebruikers. Begin echt met een lege bladzijde.
- Neem als vrouw verantwoordelijkheid als bijvoorbeeld stedenbouwkundige, ingenieur of ondernemer.
- Geef het begrip duurzaamheid ook de lading van sociale toekomstbestendigheid.
- Emancipatie vraagt beweging en verandering, niet alleen van vrouwen maar van iedereen.
- Ontwerp flexibel zodat de ruimte meegroeit met haar gebruikers.

Is het woord stad mannelijk of vrouwelijk? Is het de stad en haar inwoners of de stad en zijn inwoners? Het antwoord: de stad is taalkundig zowel mannelijk als vrouwelijk. Laten we dit in onze ideeën, ontwerpen, uitvoering, organisaties en gebruik ook tot haar recht laten komen.